

Magyarfalutól Egyházaskozárig. Jankó Antal *Apa és fia* című könyvéről²⁶⁹

A két világháború közti időkben regnáló magyar kormányról kevés jó, vagy akár csak elfogulatlan véleményt hallhattunk az utána következő politikai rendszer történéseitől, még kevesebbet a politikusaitól. De azt hiszem, még a legelfogultabbak sem helytelenítik azt a döntést, hogy több mint 150 évi távollét után hazahozták az egykor Bukovinába menekült, s magyarságukat öt nemzedéken át megőrzött székelyeket, legföljebb a hazahozatal módját lehetett jogosan kritizálni. De hát nem tudjuk, mi lett volna, ha... Az 1940-ben hazahozott bukovinai székelyek nyomában, részben velük, főleg pedig utánuk, mintegy 150 moldvai csángómagyar család, csaknem ezer ember is velük járta történelmi kálváriájukat és áttelepült Magyarországra. Közöttük volt a moldvai Gaiceăna község akkor még Unguri, később Arini nevű, lakói által pedig Magyarfalunak nevezett részéből való *Jankó János* és fia, *Jankó Antal*, akik ezt a könyvet írták. De hogyan? *Habent sua fata libelli* – mondja a latin mondás, ennek a könyvnek pedig különösen érdekes a sorsa. Mint a szerzők falustársa és rokona, a könyvet szerkesztő *Iancu Laura* költő és néprajzkutató utószavából megtudjuk, ezt a „kétrészes”, részben egymásba folyó, egymást olykor át is fedő önéletrést Jankó János kovácsmester már Magyarországon kezdte papírra vetni az 1950–1960-as években, s a műhelyfótkban tartott kéziratot Antal fia elolvasta ugyan, de aztán a kézirat eltűnt, „talán hamuvá vált”. A „tettes” nem derült ki, de ha föltennénk a *cui prodest?* kérdést, akadna néhány „gyanúsított”. De hát nem ez a dolgunk, hanem hogy bemutassuk a 1977-ben elhunyt apa önéletrását részben emlékezetéből, részben saját egykori dajkája emlékei alapján újraírt, majd fia által saját élettörténetével kiegészített könyvet.

Sem az önéletrést kezdő apa, sem a fia nem a moldvai csángómagyar paraszti világ hagyományos életformáját élte. A szerző – Jankó Antal – egyik nagyapja tímár, a másik erdész, apja pedig a falu első, mesterlevéllel rendelkező, tanult kovácsa. Már ebből is gondolhatjuk, hogy nem olyan életsorsokról olvashatunk, amik az „egy a sok közül” kategóriába tartoznak, de ehhez még társul két rendkívüliséget jelentő tényező. A *történelem*, ami a maga sajátos útjain és útvesztőin kihajította e két családot – a többi másfélszázal – a moldvai idegenségből az idegen otthonosságba; s másik pedig egy különös családi helyzet, amelyben az anyja által nem kívánt, sőt annak szándéka ellenére született fiúnak, bár átlagon felüli képességekkel rendelkezik, ezzel a nem mindennapi – deviáns – állapottal kell együtt élnie, dolgoznia és teljesítenie. Mindez kiváló alpanyag lehetne egy szociológia, sőt manapság

269 Jankó Antal: *Apa és fia. Csángómagyar paraszti önéletrások*. Babér Kiadó, Budapest, 2018. 326 p. + 24 fénykép.

oly divatos „szociálintropológiai” tanulmányhoz, ha nem „paraszi önéletrajz” lenne. Így azonban az a feladat vár a recenzensre, hogy megtalálja ebben a sajátos műfajú könyvben a néprajzi hozadékot, legalábbis igyekezzen elválasztani a tradicionális jelenségeket az egyedi példáktól.

A moldvai közállapotokról, az ott élő magyarság helyzetéről inkább csak közvetve, egy-egy elejtett mondatban megfogalmazott véleményből értesülünk, a hivatalok hosszasan húzódozó, bürokratikus ügyintézéséről, az anyanyelvű vallásgyakorlat lehetetlenségéről, amit „nem lehet megszokni csak elviselni” – írja az apa, a fia pedig gyermekként úgy éli meg: „hallja, hogy beszél a pap, de számára nem mond semmit”. A történelem malomkövei közé szorultságot már nehezebben viselik közösségként és egyénileg is. Nem is csoda, hiszen négyszeri alkalommal kerültek bele a népek nagy és kíméletlen darálójába: egyszer az elszakadás a bukovinai szülőföldtől, ami bármennyire is nem tudott „anya” föld lenni, bármilyen mostohán is bánt velük, mégis nemzedékeik sorának adott otthont. Aztán az immár ott-honnak vélt, de mégiscsak idegennek bizonyult, bácskai földön való gyökereresztés kezdetei, amit oly gyorsan és kegyetlenül tépett ki a háború által gerjesztett méltánytalanság; majd az újabb kitaszítottság, amit ismét a magyarságuk miatt kellett szenvedniük a dunántúli svábságtól; végül pedig utolsó nagy csapás, amit úgy élt meg ez az úzótt, sokat szenvedett népcsoport, hogy „Rákosi elvtárs véget vetett a parasztságnak”, s mindazoknak az értékeknek, ami őket – érzésük szerint – addig is megtartotta és hazahozta. Minderről eddig – elszórt adalékokon kívül – csak a Magyarfaluvál szomszédos Lábnyikból indult s ugyancsak Egyházaskozárra került Laczkó István által kezdett önéletírásban és Mihály fia által kibővített monográfiából (Laczkó 2004.) tudhattunk, s a Jankók könyve jól kiegészíti, vagy mondhatom úgy is: jól rímel – a Laczkókéval. Persze mindegyik más és más részletére emlékszik azokra az egész életüket felforgató, óriási elhatározásokat igénylő eseményekre, amiknek csak az elindításába, sorsuk vízrebocsátásába volt beleszólásuk, a továbbiakban már a történelem hullámai hányták és vetették őket kényük-kedvük szerint.

A moldvai Magyarfalu lakossága az egyik legnagyobb és legkeletibb, kompakt magyarságú település, és különösen mielőtt a könyv későbbi szerzője és édesapja kijöttek volna Magyarországra, az egész faluban magyarul beszéltek. Még az 1930-ban készült hivatalos román népszámlálás szerint is a 847 lakosból 843 római katolikus vallású volt, akiből 837 magyar nemzetiségű és anyanyelvű. Nem véletlenül nevezték tehát Magyarfalut még romául is Unguri-nak! Jankó János önéletírásában olvashatunk a hagyományos moldvai parasztélet részleteiről, mint a *kendertermesztésről*, a *fonal szövészekre való felvetéséről* a *tímár-* és a *kovácsmunkáról*, különösen a *szénégetés* nehézségeiről, bővebben az *udvarlási szokásokról*. Mindezt a maga életén, a vele történt eseteken keresztül, de az elevenen élő hagyomány törvényei szerint „...akkor ha így volt nekem, így volt az egésznek is”. A megélt élmények több finom részlettel szolgálnak, például, hogy milyen baj származhat abból, ha a leányt nem az a legény kíséri haza a táncból, aki elkérte a szüleitől, vagy miként ózdkodik a lány, hogy anyjával megbeszélje házassági szándékát. Részletesen

írja le az apa *lakodalmát*, amire 1926-ban került sor, a *kézfogótól*, a *leánykérőn*, a papnál való *iratkozáson*, aztán a lakodalmi *ajándékozáson* keresztül a *keresztapák* szerepéig. Érdekes megfigyelni, hogy az iparos réteghez tartozó Jankó János és a főerdész lányának lakodalmán éppen úgy végigjárták a hagyományos elemeket, a *menyasszonykiadás* során a két násznagy képletes huzavonáját, az *ajándékok listáját*, ami a falu családjainál szokás volt.

A „paraszti önéletíró” emlékezete természetesen szelektív és legkevésbé sem veszi figyelembe a később és másfelől megnyilvánuló szociológiai vagy éppen néprajzi szempontokat, így aztán aki ilyen szemmel olvassa, sokszor a képzeletére szorul, vagy saját ismereteivel kénytelen – ha tudja – foltozni a hiányokat. Máskor viszont, saját ismeretének hézagait egészítheti ki, színesítheti, árnyalhatja az önéletíró szubjektív emlékeivel, érzéseivel, gondolataival. Különösen így éreztem ezt a *várandsággal* és a *gyermekszüléssel* kapcsolatos tudnivalókat bemutató részeknél. Számomra, aki éppen a Moldvában gyűjtött, párválasztásra és családalapításra vonatkozó anyagaim feldolgozásával gyötörődöm, különösen izgalmasak lettek az önéletírásnak ezek a részei. Jankó Jánosék első gyermeke halva született, a második pedig kilenc hónapos korában halt meg. Így az ilyen nem mindennapi esetekre vonatkozó teendőkkel is megismerkedhetünk: a bába a halvaszületett gyermek után is ugyanúgy látta el az anyát, „mintha megélt lenne az újszülött”. Úgy is fizették. A második gyermeket egy akkori gyermekbetegség járvány vitte el, mint igen sok más gyermeket is a faluból, alig győzték a sok temetést. Megtudjuk, hogy a kicsi bubának szokás szerint „*felnőtt temetést*” rendeztek, torral, asztal-tevéssel, ami azonban nem enyhítette a szülők bánatát. A harmadik gyermekkel már több szerencsájük volt. Közben megismerhetjük a falusi *bába* tevékenységének részleteit, hiszen abban az időben ő volt a falu egészségügyi mindenese, akinek nem volt állami fizetése, hanem minden rászoruló család az „utolsó ellátás” után fizette. Az is szokás volt akkoriban, hogy *keresztelés* előtt a gyermeket nem vihették be a templomba, mert az anyja még nem volt *kiavatva*; a *sekrestyében keresztelték*, ami ingyenes volt, hanem utána a *avatásnak* már megkérte a pap az árát, mégpedig „két megtermett tyúkot”. Ezzel azonban nem ért véget a bába dolga, mert még egy hétig ő fürdette a *bubát* és *kente* (masszírozta) az anyát. Az anyát, aki a harmadiknak sikeresen megszült gyermeke után nem akart többet szülni, de férje „akaratából” mégis megfogant, s bármennyire is igyekezett, hogy elveszítse a gyermekét, kénytelen-kelletlen világra kellett hoznia. Ez a kényszerűség azután egész hátralévő életére, második fiával való kapcsolatára rányomta a *deviancia* olyan jegyeit, amik *eltorzították az egészséges anya-gyermek kapcsolatot*, s megrontotta a férjével való együttélés szépnek indult folyamatát. Ebben a természetellenes helyzetben nevelkedett és élt aztán a fiú a továbbiakban, s ha önéletírásában le is vonjuk az általa megélt méltánytalanságok olykor talán eltúlzott mértékét, ezt a *súlyos családi örökséget* és annak minden következményét vonszolnia kellett szinte egész életében.

A családi és a történelmi körülmények ismeretében talán természetesnek is kell tekintenünk, hogy míg az *apa* életírásában inkább találunk a hagyományos népeletre vonatkozó ismeretanyagot, néprajzi adatokat, a fiában inkább a történelmi

és a szociográfiai jellegű jelenségek uralkodnak. Nagy élmény volt a vallásosan nevelt gyermek számára, hogy a magyarországi templomban megértette a prédikációt, de a „*vánszorgó kocsik hosszú sorá*”-ban való menekülés a nyolcszázéves gyermek számára – utólag – inkább az élmények sorozatát jelentette, nem pedig tragédiát, mint a felnőtteknek. Így aztán csak egy-egy kalandos esemény maradt meg az emlékezetében, például mikor egy bácskai ember *kecskejátékot* készített neki az öreg lúd mellcsontjából. Az Egyházasközpontban való megtelepedés nehézségei, a kitelepített svábsággal való összecsiszolódásuknak és összezördüléseiknek gyermekfejjel megélt részletei beleolvadtak a kommunistáknak az egész magyar parasztság felszámolására való törekvésébe. Közben belekóstolt a *katonaéletbe* is, de leszerelése után egyre nehezebb lett az élete a családjával, érdeklődése mindinkább beszűkült és életírásában egyre nagyobb teret kapott a *panaszkodás*. Maga is érzi helyzetének fonákságát és a panaszkodás céltalanságát, s lemondóan vallja be: „*mindezt csak azért írom le, hogy kicsit könnyítsek magamon...!*”

Élete a nyomasztó örökségű családból való kilépése, házassága után már szinte észrevétlenül simul bele az 1960–1970-es évek magyarországi termelőszövetkezeti tagság egyéniségeket összemosó, értékkülönbségeket kiegyenlítő szűrkeségébe. Nem véletlenül, de tudom, hogy a Moldvából Egyházasközpontra érkezett csángómagyaroknak milyen nagy, mondhatni évszázados lemaradást kellett behozniuk gazdálkodásban, életmódban, értékrendben, s becsületükre legyen mondva behozták, sőt szövetkezetük időnként még járasi elismerésben is részesült. Ebből persze az „egyszerű” tagság keveset érzékelhetett, vagy legalábbis Jankó Antal önéletírásában kevés nyoma van. Saját házuk építésének részleteiről természetesen többet megtudunk a leírásból, mint a település vagy a termelőszövetkezet sorsáról. Ezt az építkezést pedig emberi és családi kicsinyességek, politikai súrlódások, hirtelen felemelkedett, törpe kiskirályok visszaélései, a saját ügyeskedésük apró büszkeségei, a „szocialista” bürokrácia packázásaival szemben aratott kisebb-nagyobb győzelmek, vereségek kísérték. Az önéletírás az 1980-as évek végén fejeződik be, bár végleges leírásának dátuma 2014, de úgy tűnik, hogy idővel nemcsak a panaszkodnivaló fogyott el, de az önéletíró kedv sem tartott tovább.

A két Jankó, apa és fia önéletírását olvasva számos nyitott kérdés marad a recenzióban. A könyvet szerkesztő Iancu Laurának a kézirat szerkesztésével és nyomdai előkészítésével járó bajlódás mellett szemmel láthatóan kevés ideje vagy energiája maradt arra, hogy a homályosabb, vagy elnagyoltabb részletek alaposabb kidolgozására, netán magyarázatára, helyismeretére alapozott kiegészítésére ösztönözze a szerzőt. Ő maga is sajnálkozva állapítja meg Utószavában, hogy az önéletírásból – mint általában az ilyen műfajú írásokból – nem derül ki, „*hogymint történt az adott helyzetben a közösség egészével, pusztán az, hogy az adott történelmi helyzetben mi történt Jankó Jánossal és/vagy Jankó Antallal*”. Ezt sajnálhatjuk, de természetesen nem róhatjuk fel sem a szerzőknek, még kevésbé a szerkesztőnek, hiszen így is elismerésre méltó, hogy szellemi bábaasszonyként napvilágra segítette ezt az értékes munkát.